

Aprilli lõpul lavale jõudnud kolmest balletist — «Oresteia» (lavastaja G. Aleksidze), «Orpheus» (M. Murdmaa), ja «Stepan Razini hukkamine» (I. Tšernõšov) — koosnev etendus RAT «Estonias» jõudis teatrite suu läbi vahetult ka meie ajalehte (vt. SV nr. 17). Nüüd on järg kriitika käes. Avaldame seekord Moskva retsensendi Juri Tjurini kirjutise «Stepan Razini hukkamisest», mis nähtavasti oma uudse vormilahenduse tõttu kutsus esile mõtteavalduse ka kõige kiiremini.

Elevus, mida tekitas uus esietendus RAT «Estonias», on ehk seaduspärane. See on tingitud nii lavastuse žanri ebatavalisusest koreograafia-teatri puhul, ballettmeistrite huvi harukordsusest Šostakovitši muusika vastu kui ka eksperimendi julgusest. See pole muidugi esimene katse ühendada nõukogude balletiteatris erinevaid kunste. Nii löid Saraatovi koreograaf A. Dementjev koostöös kirgiisi helilooja K. Moldobassanoviga etenduse («Ema põld» T. Aitmatovi järgi), mille žanriks määratleti ballettoratorium. Nimetatud teoses oli nii heliloojal kui ka lavastajal eesmärk ühine. Šostakovitš mõtles aga oma sümfoonilist poemi kirjutades arvatavasti kõige vähem selle lavastamisest. Oli tarvis lausa jultunud loomingujulgest, et kõigepealt «näha», seejärel riskeerida seda muusikat tõlkida koreograafiakeelde.

Igor Tšernõšovi lavastust ei saa võtta lihtsalt balletina, sest võrdsel tasemel koreograafiaga kõlab siin koori ja solisti esituses J. Jevtušenko poeetiline tekst. Ometi on see ikkagi eelkõige koreograafiline etendus, lahendatud ainult ebatavalises ja originaalses vormis, milles sõna täiendab liikumist, liikumine intoneerib aga sõna.

Esimesed ärevad muusikahelid, aeglaselt läheb lahti eesriie ja meie ees raevutseb, vintskleb, märatseb pöörane, ent ilmetu rahvahulk. Talle on lubatud jõhker ja verine meelelahutus — Stepan Razini hukkamine. Peatselt tuakse tapalavale hallis särgis

Stenka. Jõuk aga samal ajal tallab ja tõukleb, taob risti ette — haiglates hirmus ja eelseisva vaatepildi naudingus.

Kasinate, kuid täpsete ja rangelt valitud vahenditega loob lavastaja juba esimestes stseenides traagilise pingeolukorra, tegevuse impulsiivsuse. Oma olemuselt on massistsee-

sendavat ilmetust, ja laskub lõpuks koos rahvaga põlvili Kangelasteo ja Isiksuse surematuse ees.

Kahe peategelase, Poeedi (Mati Palm) ja Razini (Tiit Härm) plastiline karakteristika on oma väljenduselt lihtne ja lakooniline, kuid keeruline psühholoogiliselt sisult. Iga märk, iga liigutus sisaldab

mitte sobivat. Pigem seostuvad temaga müütilised Apollon, Orpheus, Narkissos jt. — stereotüüp, milles T. Härm on meid harjumuslikult rõõmutanud. Ja ikkagi läks tantsija teadlikult riskile. Kõige vähem lähtub ta olustikulisest, ajaloolisest, etnograafilisest Razinist. Koos ballettmeistriga seab ta endale ülesande näi-

Tiit Härm (vasakul) ja Mati Palm.

nide koreograafiline joonis staatiline, kuid kehade asendite murtud liinides, põrandal lamavates, veidralt kägardunud figuurides peitub oma dünaamika. Koor pöörab kord publikule selja, kord kuhjunult, kokkulütsutuna viskub ettepoole, kattes üha lava panoraami. Lõpuks, tagasi tõmbununa teeb ta meile nähtavaks üksiku kuju hallis hames. See on Razin — ori, vene ajaloo tulevane legendaarne kangelane. Mustas riietuses poeet lava esiplaanil jutustab selle loo lõpupeatükke, legendi verist finaali, näidates Razinile rahvajõugu ma-

poetiliselt metafoori, mida pole lihtne lahti mõtestada ja välja tuua üldisel askeetlikul tegevustalust. Oluline osa on etenduses kanda Mati Palmil — ja mitte ainult kui lauljal, kes esitab oma partiid suure dramatismi ja ekspressiivsusega, vaid ka kui näitlejal, kes loob sügavalt psühholoogilise ja plastiliselt omapärase lavakuju.

Tiit Härmie esinemine seeguses lavastuses oli mulle mõneti ootamatu. Tantsija ilmekas nägu, otsekui marmorist tahutud figuur, rafineeritud liigutuste kerge plastika näisid Stenka Razini kujuga

dada isiksust, kes suudab tõusta rahvahulgast kõrgemale, innustada teda ja oma surma kaudu äratada temas teadvuse helki. Kõiges järgides elutõde ja kujundi ajaloolisust, kogu lavastusprintsipi karmi reaalsust, teostab I. Tšernõšov oma idee filosoofilise mõtiskluse plaanis. Tšernõšovi-Härmi Razini ilmes märkame nii asiaatlikku barbaarsust, salapärast prohvetlikkust kui ka Dostojevski kangelaste traagilist võõrandumist ja mõistatuslikkust. Tema kuju filosoofia põrkab vastu ümbritseva rahvajõugu alasti realismikust. Selles vastandamises lakkab

režissuurivõtte olemast lihtsalt õnnelik lavaleid, see on loominguiline avastus. Tundub, nagu ei mängiks näitlejad lihtsalt rahvahulka, vaid looksid seda reaalselt elavat jõuku niivõrd, et lava tinglikkuse murrab sisse elutõde, mis annab toimuvale tugevalt emotsionaalse värvingu. Selle lavastuse olemuse määrab V. I. Nemirovitš-Dantšenko fraas «sümbolini teritatud realism».

Ühtses, lavastusega mono-liitses lahenduses on tehtud ka kujundus (kunstnik Tõnu Virve). Kulisside ja kostüümide värvi- ja valgusegamma tekitavad assotsiatsioonid aegade jooksul tumenenud ja pragunenud ikoonimaaliga. Mulle tundub, et T. Härmgi tantsib pühakut, alguses jõugu poolt täis sülitatut, hiljem sellesama jõugu ülistatut. Seda krobelist ikoonimaali näen ma ka Šostakoviitši muusikas. On ju tolle helilooja loominguile iseloomulik sügav filosoofiline elutunnetus. Olles üle väiklusest, igapäevasusest, juhuslikkusest, püüdleb ta oma teoste kaudu elu ülistamisele, samas väljendub neis traagika, mis on tingitud vastuolust unistuse ja tegelikkuse, isiksuse ja hulga, hinge ja ihu vahel. Seda helilooja filosoofilise üldistuse taset on mõistnud ja tunnetanud nii ballettmeister, dirigent kui ka esinejad. Tahaksin rõhutada, et uues etenduses astus Tiit Härm esmakordselt Igor Tšernõšovi kõrval üles ka kui lavastaja. Nähtavasti erutas tema, selle filosoofiline sügavus kunstnikku niivõrd, et oma ideede teostamiseks jäi tal üksnes osatäitmisest väheseks. Tuues lavastusse kogu oma loomingukire ja ande jõu, määras ta nagu paljuski enda kui tulevase lavastaja võimete lätted.

Arvan, et kohtumine Šostakoviitši muusikaga avas Igor Tšernõšovi režissööriande uued küljed, uued jooned Tiit Härm ja Mati Palmi näitlejameisterlikkuses, aga ka uued perspektiivid eesti balletile.

JURI TJURIN

